

גיליון נושא: 'קציצת עץ פרי'

בס"ד, יום ג' פרשת וישב, כ' כסלו תשע"ז. דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות. לעורך לב המעיין בלבד, ואין לסמוך על הדברים 'הלכה למעשה'. מסכת ב"ב דף כו. לע"נ הרב בכור חי כהן אהרן בן רחל זצ"ל, נלב"ע ח' ניסן, ת.נ.צ.ב.ה.

איסור קציצת אילן מאכל

בגמ' (ב"ב דף כו. ב"ק דף צא צב.) "אמר רב האי דיקלא דטעין קבא אסור למקצייה, ואמר ר' חנינא לא שכיב שכחת ברי אלא דקץ תאנתא בלא זימניה. אנא לא קייצנא מר אי ניחא ליה ליקוץ".

האיסור לקצוץ אילן פרי, הוא לאו דאורייתא, דכתיב (דברים כ, יט - כ) לא תשחית את עצה... רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית. ומבואר בגמ' (מכות כב), וברמב"ם (מלכים פ"ו ה"ח), שאם קצץ עבר על לא תעשה ולוקה.

בספרי מוני המצוות; ספר המצוות להרמב"ם (ל"ת נז), ובסמ"ג (לאוין רכט), ובספר החינוך (מצוה תקכט) נמנה איסור זה במנין הלאוין. ולדעת הבה"ג (מנין המצוות לבה"ג ריח וריט) יש בזה שני לאוין: לא תשחית את עצה, ואתו לא תכלת. ולדעת הרמב"ן (ספר המצוות עשין הנוספות מצוה ו') עובר גם בעשה כי מִמְנו תאכל - מצות עשה, ואתו לא תכלת - מצות לא תעשה.

עוד נאמר בגמ' (פסחים דף נ:): "הקוצץ אילנות טובות אינו רואה סימן ברכה לעולם".

עוד מצינו בגמ' (סוכה דף כט.) בשביל ארבעה דברים מאורות לוקין... על קוצצי אילנות טובות. ופרש"י ואפילו כשהאילנות שלהן, שמשחיתים הן ונראים כבועטין בקב"ה ובברכתו שמשפיע טובו.

1. עקירת עץ פרי ששורשיו מקלקלים

את הכביש

שאלה: יש לדון, מה הדין באדם שיש בגבול חצרו עץ פרי חזק מאוד, ושורשיו יוצאים ברשות הרבים ומקלקלים את הכביש. האם מותר לעקרו?

תשובה: לכאורה מעיקר הדין מותר לקוצצו, כי מזיק את דרך הרבים, ויש בזה קצת חשש סכנה. כמבואר ברמב"ן ורבינו יונה ושאר ראשונים (ב"ב דף כו.) דחייב לקוץ ולא יפסיד את חבירו פרוטה. והביאו יש מפרשים דבהנך לא הוי גירי דיליה והנדון משום מידת חסידות. והנה בתוס' (ב"ב דף כו.

פנינים

צוואת רבי יהודה החסיד

מעשה שהיה! בקבלן שחתם חוזה, על עבודת בניה. בשלבי הביצוע, נוכח לראות שעצי הזית הנטועים בחצר מפריעים להמשך התקדמות הבניה, הגיב הקבלן שאינו ממשיך בעבודה, כי הוא מפחד לעקור את עצי הזית, עקב הסכנה שיש בדבר כמבואר בצוואת רבי יהודה החסיד.

הגיב על כך הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, חבל שלא כתוב בצוואת רבי יהודה החסיד, גם את הלאו המפורש בתורה (ויקרא יט יג) ולא תגזל (צ.פ.).

כלומר, ודאי שצריך להקפיד על צוואת רבי יהודה החסיד. אולם זה מגוחך שמקפידים ונזהרים ביותר בצוואת רבי יהודה החסיד, אף שיתכן שנכתב רק לצאצאיו, ואינו אפילו בגדר איסור דרבנן. ומאידך לא נזהרים באיסורים דאורייתא.

הרי עקירת עץ פרי הוא איסור דאורייתא, שכתוב בגמ', ונפסק ברמב"ם ובשו"ע ללא חולק, ומה שמפחיד את הקבלן זה צוואת רבי יהודה החסיד, למרות שיתכן שכרוך בזה לאו של לא תגזול. אכן עצם הפחד מובן, בפרט לדעות שיש סכנה גם כאשר מותר מצד ההלכה, והקבלן לא מוכן להסתכן בשביל הפרנסה

(א.ח.ו.). ❖

מנהג ישראל תורה

עקירת עצים לצורך בניה...

בני ברק: בהרבה פרויקטים של בניה, נתקלים באיסור של עקירת עצי פרי. גם 'עיר התורה בני ברק' בנויה כולה על שטחים של פרדסים שהיו שם בעבר. בספרי השו"ת האריכו בהיתרים שונים בעניין. ומבואר בדבריהם, שחובה לדון כל מקרה לגופו, האם אכן יש צורך בעקירת העצים, ובאיזה אופן מותר, ואי אפשר לקבוע כללים ידועים וברורים מראש.

די גרויסע שטוב: כידוע ביתו נאווה קודש של כ"ק האדמו"ר רבי אהרן מבעלזא זצ"ל בתל אביב, היה קטן וצר מהכיל את כל הבאים להסתופף בצל הקודש. למרות זאת לא הסכים שירחיבו את הבית על חשבון החצר, מחמת העצים הנטועים בחצר שיצטרכו לעקורם לצורך ההרחבה, למרות שהעצים כמעט ולא היו נותנים פירות.

בשבת אחת כאשר היה קהל גדול, ראה איך הבאים כמעט שהם מתעלפים מרוב הדוחק, אז הסכים האדמו"ר שאכן צריך להרחיב 'די גרויסע שטוב' בחצר הקודש בעלזא.

אולם התנה, שיעבירו את העצים עם השרשים לנטיעה במקום אחר. וימכרו את העץ, ולא במתנה גרידא. וכל זה למרות שהעצים כמעט וכבר לא היו נותנים פירות עקב זקנותם (דבר חן פאר משה פרק ג'ד', להרב נתן אורטנר).

הרחבת ביהמ"ד: בבית המדרש סטריקוב ברחוב אלשיך בבני ברק, עומדים בתקופה הקרובה להרחיב את הבית מדרש. מכיוון שהעצים הנטועים בחצר מפריעים להמשך עבודות ההרחבה, הוחלט לעקורם.

לשם כך, פורסם 'מודעה והבהרה' בכל השטיבלא'ך דחסידי סטריקוב. לידיעת הציבור, העצים נעקרו ממקומם בהיתר מפורש מאת הרבנים שליט"א, עקב שצר המקום מלהכיל, ומותר מצד ההלכה לעקור. בנוסף לכך, האילנות נעקרו בשלימותם, והועברו על גבי משאית גדולה לנטיעה במקום אחר. בנוסף, נמכר לגוי העצים כולל זכות היניקה בקרקע שמסביב לעצים, וגם העקירה עצמה בוצעה על ידי גוי (י.ו.). ❖

ד"ה אנא לא קייצנא) כתבו שמה שנאמר במתניתא שמותר לקוץ אילן כשהוא מזיק, מדובר באילן סרק. משמע שאילן פרי אסור לעקור גם כאשר הוא מזיק, וטעם האיסור לדעת התוס' ביאר **בקובץ שיעורים** (סימן צד) בשני אופנים; א. שאין לדחות איסור השחתת עץ פרי מפני האיסור להזיק, ושב ואל תעשה עדיף. ב. הסכנה חמור מממון שניתן למחילה. מאידך הרי מבואר בתוס' בהמשך דבריהם שאם האילן מזיק יותר מדאי מותר, דבל תשחית דגפנים עדיף (הג"א). ובנדון שלנו שהעץ מזיק יותר מדאי, לכאורה מותר.

יאמר לגוי: ועיין בשו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סימן ק"א) שדן לענין לקצוץ ענפי אילן של פרי, בשביל סכך סוכה. וכתב שלמעשה יקצוץ על ידי גוי, ויאמר בפירוש שאין הוא רוצה שיעשה זה בשליחותו. מכח כל זה, מסיק הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (בספרו **חשוקי חמד** בבא בתרא דף כו.), שלמעשה יאמר לגוי שיש כאן אילן המזיק לכביש, וכל מי שידאג לזה לא יפסיד, והעיריה תשלם לו כגמולו, ובאופן כזה אינו שליח שלו.

2. חומר הסכנה

סכנה גם כשמותר: מבואר בגמ' שיש סכנה בקציצת עץ פרי. ויש לדון האם האיסור והסכנה תלויים זה בזה. כלומר, האם כאשר מותר גם אין בזה סכנה, או לא?

מסברא: וכתב הג"ר אשר זעליג וייס שליט"א (מנחת אשר פרשת שופטים), לכאורה מצד הסברא נראה פשוט, שהאיסור והסכנה תלויים זה בזה וכרוכים יחדיו ירדו מן השמים, וכאשר מותר לקצוץ אין בו סכנה. וכן יש לדייק מדברי הט"ז (יו"ד סימן קטז ס"ק ו') שנימק טעם האיסור משום הסכנה; מצינו שאסרו... מפני סכנה שלא לקוץ אילן העושה פירות. מדויק מדבריו שכל האיסור הוא רק כשיש סכנה.

לצורך גופו או מקומו: אכן מאידך מפורש בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן עו) שגם באופן שמותר עדיין יש סכנה.

וביאר שלא מת שכחת, אלא בשביל דבר זה דצדיק גדול היה, שלא נמצא בו עוון חוץ מזה. ועל כרחק שלא עבר על לאו ממש, אלא שהיה לו ריוח בקציצתו שהיה מעולה בדמים, דהינו לצורך גופו שדמיו יקרים וכדאי לקוצצו לבנין שמבואר ברמב"ם (מלכים פ"ו ה"ח, על פי הגמ' בב"ק צא:): שמותר, וכל האיסור הוא רק כשעוקר דרך השחתה. או שהיה צריך למקומו של האילן, שכתב הרא"ש (ב"ק פרק ח' סימן ט"ו) שמותר לעקור בשביל זה עץ מאכל. אלא דלאו משנת חסידים היא, ולכן נענש שכחת שהיה חסיד, והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. [יתכן שר' חנינא לא רצה לעקור, כי כלפיו לא היה צורך. ומי שהוא צורך בשבילו לעקור את העץ לצורך גופו או מקומו, יבוא ויעקור ויסתכן (צ.פ.)].

תמה הג"ר יונתן דוויד שליט"א, על מה שכתב השאלת יעב"ץ שגם כשמותר לקצוץ, עדיין יש סכנה. הרי הקשו הרמב"ן הרשבא והריטב"א והר"ן (ב"ב כו.), שמחויב לקצוץ משום האיסור להזיק, ומצוה להרחיק את עצמו ואפילו להפסיד כל מה שיש לו ולא יפסיד את חבירו פרוטה, ואיך אמר אנא לא קייצנא. ותירצו שלפי שיטתו אינו מחויב להרחיק. מדויק מדבריהם שבמקום שמחויב ומותר מצד הדין לקצוץ אין בזה חשש סכנה. ובשלמא לפי הקוב"ש בפירוש הב' בתחילת דברי התוס' שפיר, וכן בדברי הספר חסידים שהיה מן הראשונים מבואר שיש סכנה גם כשמותר. אבל משיטתם תקשי. ושמעתי לתרץ (ד.ק) שכיון שמאפשר לשני לעקור, כבר אינו בגדר מזיק.

3. מסתכן בנפשו!

ידוע מה שכתב בספר חסידים בצוואת רבי יהודה החסיד (סימן מה) כמה אזהרות וביניהם הזהיר; אילן העושה פירות אין לקצוץ אותו. וידוע שפוסקים רבים חששו מאוד לאזהרות ר' יהודה החסיד. ואמרו כי העובר עליהן מסתכן בנפשו, כמבואר בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן עו), ובתשובת הג"ר חיים פאלאג'י זצ"ל (בספרו שו"ת חיים ביד סימן כד).

והנה בספר בשבעים תמרים (סימן נב) העלה, דכוונת ר' יהודה החסיד שאפילו במקום המותר מדינא... יש סכנה והזהיר על זה. וטעם הדבר שיש בזה סכנה, מבואר ברש"י (פסחים דף נ:): משום שהכל תמהים ולועזין עליהם, ומתוך כך העין הרע שולטת בהם וצעקת בני אדם וכו', עכ"ל.

וביאר בספר ב"מילי דחסידותא" להג"ר אברהם דוד זצ"ל אבד"ק בוטשאטש, דבכל דבר יש מזל ומשטר ברקיע... ויש נפשות מגולגלות באילנות וזרעים, ועל כן אין להרביע אילנות וזרעים שיש בכל אחד מהם מגולגלים עד זמן שנקצב עליהם מן השמים, שיתעכבו שם לקבל עונשם, ואם מערבם יחד, יגרום למגולגלים שלא יושלם תיקונם.

עניין הגלגול באילנות, מובא בספרים (עיין שו"ת אבני דרך חלק ו' סימן ק"נ) בשם האר"י הקדוש. והוסיף על כך בספר מאה שערים מהריקנאטי (שער פח); דהממונה על אותו עץ צועק עליו דין על שגירשו ממקומו לפני זמנו. וכתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק לד) שבשעה שעוקרים עץ פרי שעושה פירות, קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, אלא שאין קולו נשמע. ועיין עוד מה שכתב בזה בספר שמירת הגוף והנפש (חלק ב' סימן ר"נ).

והמנחת אלעזר (ח"ג סימן יג) כתב קבלה מאבותינו שלא יזדקק להורות לקוץ אילן, אף באופני ההיתר ולחוש מפני סכנה. וכשיש הכרח ישלח הוראה זו לבד"צ או למורה אחר. ובשו"ת אבני צדק (יו"ד סימן מה) כתב: אי לדידי ציית, טוב מזה ומזה שלא ינוד האילן כלל לא מיניה ולא מקצתיה, ושומר נפשו ירחק ממנו... כי האדם עץ השדה. רצה לומר, מה שתעשה לעץ אתה עושה לאדם... ח"ו.

כעת מובן מדוע יש סכנה גם כשאין איסור, כפי שהובא שיש בזה סכנה, משום כל הטעמים האמורים; כי האדם עץ השדה וכל מה שעושה לאילן נעשה לאדם. ועוד שיש נפשות מגולגלות באילן, ועוד שהאילן צווח מסוף העולם ועד סופו, ועוד שהמלאך הממונה על האילן צווח על הקציצה. וכל זה שייך גם באופן שמותר מצד דיניי בל תשחית.

הערות מבני החבורה

עקירת עץ סרק

שאלה: האם מותר לכתחילה לעקור עץ סרק?

תשובה: כתב הרמב"ם (הלכה ט') אילן סרק מותר לקצץ, שנאמר: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכתת, ואפילו שאינו צריך לו. ואף בעץ מאכל נתנו חכמים שיעור, שאם אינו עושה פירות אלא דבר מועט, שאינו ראוי לטרוח בו, מותר לקצצו. וכמה יהא בזית ולא יקצצנו, רובע הקב, ובדקל שיעורו קב תמרים.

מקור ההיתר לקצוץ אילן סרק, הוא בספרי (דברים פרק כ); רק עץ אשר תדע, זה עץ מאכל, כי לא עץ מאכל הוא, זה אילן סרק. ויש להקדים עקירת עץ סרק, לעץ מאכל שאין עושה פירות.

סימן ברכה; למרות כל זאת מבואר בפסקי תוס' (פסחים אות קלב), הקוצץ אילן סרק אינו רואה סימן ברכה. וכן יש חלק מהפוסקים שמחמירים גם בקציצת אילן סרק. ועיין בשו"ת מנחת יצחק (חלק י סימן סט) שלא התיר בשופי לעקור אילן סרק, גם כאשר למגדל נגרם אלרגיות חמורות מהעץ, קוצר נשימה חולי ועגמת נפש. ולמסקנא התיר על ידי מכירה לנכרי, וציין שטוב שיסכימו להיתר זה רבנים נוספים. (ועיין עוד בשו"ת אבני דרך חלק ו' סימן קנ).

דבר נחמד; כתב על כך בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב' סימן תשכ"ח) דכתיב (ויקרא כו ג) אם בַּחֲקֵי תֵלְכוּ... וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִי. ופירש רש"י בשם התורה כהנים דאילני סרק עתידים לעשות פירות. ובביאת משיח צדקנו יהא כן, כמפורש בגמ' (כתובות דף קיב:). אמר רב חייא בר אשי אמר רב: עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, שנאמר: (יואל ב כב) כִּי עֵץ נִשָּׂא פְרִי תֵאָנֶה וְגִפֵּן נִתְּנוּ חֵילָם. והואיל וגם אילני סרק עתידים לתת פירות, אין ראוי לקצצם ולכן אינו רואה בקציצתם סימן ברכה. ❖

4. קציצת ענפים

חקירה: נחלקו הפוסקים, האם יש איסור קציצת אילן מאכל גם בקציצת ענפים בלבד, או שכל האיסור הוא דווקא כאשר קוצץ את כל האילן?

האוסרים: דעת המהר"י באסאן (סוף סימן קא) שאין חילוק בין קציצת כל העץ, או ענפים ממנו, וגם ענפים הוא בכלל האיסור קציצה. ועיין עוד בשו"ת אבני צדק (יו"ד מ"ה) ששומר נפשו ירחק מזה, ולא יקצוץ לא מיניה ולא מקצתיה. וכן מדויק בדברי הנמו"י (ב"ב סוף פרק ב') כלפי גמל ורוכבו שאסור גם קציצת ענפים (צ.פ.).

המתירים: אולם דעת המאירי (ברכות דף לו:). שהאיסור נאמר רק כשקוצץ האילן משורשו, אך מותר לקצוץ ענפים מהאילן כשיש לו צורך בכך. וכן נוקט החקרי לב (תניא יו"ד סוף סימן י"א), והוכיח להיתר מדברי החוות יאיר (סימן קצה). וכן דעת המהרי"ץ חיות (סוף סימן ע'), וכן נראה בשו"ת בית יעקב (סימן קמ), ובערוך השלחן (יו"ד סימן קטז סעיף י"ג), וכן הורה למעשה הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הג"ר יצחק אליהו שטסמן, בספרו עץ השדה עמוד י"א הערה ט"ו) שיש מקום להקל בקציצת ענפים עכ"פ כשיש צורך בזה. וכן העלה לדינא הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי ג' עמוד נ"ט סעיף ז') דיש להקל בקציצת ענפים.

מזבח: והנה מבואר במסכת תמיד ונפסק ברמב"ם (איסורי מזבח פרק ז' הלכה ג'), אין מביאין עצים למערכה לא משל זית ולא משל גפן, משום ישוב ארץ ישראל. והקשה הבאר שבע (הובא במל"מ שם) תיפוק ליה שאין יכול להביא מעץ מאכל משום הלאו דכתיב (דברים כ' יט) לא תשחית את עצה. ותירץ דלצורך מצוה גדולה כמו עצי המערכה מותר שאין זה השחתה. וכתב על זה המשנה למלך (שם) דבלאו הכי לא קשיא כלל, שכן האיסור הוא דווקא בקציצת האילן כולו, ולא בקציצת ענפים. ולצורך המערכה היו כורתים רק ענפים ולא את כל האילן.

מחלוקת: הרי לנו, שלדעת המשנה למלך מותר לקצוץ ענפים לבד, ולכן כלפי האיסור לכרות למזבח הוצרכו לטעמים אחרים. אולם לדעת הבאר שבע האיסור קיים גם בכריתת ענפים לבד. ועיין עוד מה שהביא בזה בדרכי תשובה (יו"ד קט"ז ס"ק א' ד"ה ועיין בשו"ת).

סיכום הגיליון

5. דינים העולים

אסור מן התורה לקצוץ עץ מאכל דרך השחתה, אבל לצורך גופו או מקומו מותר. בנוסף יש בקציצת עץ פרי סכנה גדולה. כִּי הָאֵדָם עֵץ הַשָּׂדֶה, ומה שעושה לעץ נעשה לאדם. ועוד שמעכב את תיקונם של הנשמות המגולגלות בעץ. ועוד שהעץ צווח מסוף העולם ועד סופו. ועוד שהמלאך הממונה על האילן מקטרג עליו.

נחלקו הפוסקים; האם הלאו והסכנה כרוכים זה בזה, או שיש סכנה גם כשאין איסור. דאף שאין כאן 'בל תשחית' עדיין יש קטרוג על הקוצץ. ולכן אף שמצד הדין מותר לקצוץ כאשר האילן מסכן את העוברים ושבים, מכל מקום עדיף לקצוץ על ידי גוי שלא בשליחותו.

נחלקו האחרונים; האם קציצת ענפים הוא בכלל האיסור, או שהאיסור נאמר רק בקציצת כל האילן.

מותר לעקור אילן סרק, ויש להקדים עקירת אילן סרק לעץ פרי שאינו עושה פירות. ומכל מקום הקוצץ אילן סרק אינו רואה בזה סימן ברכה. ❖

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823

הנושא לשבוע הבא; גיליון מספר 92 יום ג' פרשת מקץ כ"ז כסלו תשע"ז.

חשש איסור ריבית ב'ביטוח לאומי' – 'תכנית הסכון לכל ילד'!

ניתן להנציח; לע"נ, לרפ"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח – רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

לקבלת הגיליון בדוא"ל 5047867@gmail.com

חדש!

ניתן לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס'

ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק

הפשט'

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.